

مشت گفتار درباره‌ی

فلسفه‌ی موسیقی ۲

www.ketab.ir

صفوت، داریوش، ۱۳۰۷ -

هشت گفتار درباره‌ی فلسفه‌ی موسیقی ۱ / داریوش صفوت.

تهران: ارس، ۱۳۹۰.

ISBN: 978-600-5630-29-9

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. موسیقی -- فلسفه و زیبایی‌شناسی. ۲. موسیقی ایرانی.

۷۸۱/۱۷

ده‌ص ۳۸۴۵/ML

۱۳۹۰

۲۴۶۹۱۶۴

کتابخانه ملی ایران

هفت گفتار درباره‌ی

فلسفه‌ی موسیقی ۲

دربوش صفوت

هشت گشتار درباره‌ی فلسفه‌ی موسیقی ۲

داریوش صفوت

نوبت چاپ: اول

تاریخ چاپ: ۱۳۹۱

تیراژ: ۱۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۶۳۰-۲۹-۹

کلیه حقوق محفوظ است.

تهران، خیابان یوسف آباد، نبش خیابان دوازدهم،

پلاک ۴، طبقه سوم غربی

تلفن: ۶۶۴۸۸۱۸۰

مرکز بخش کتاب‌سرای نیک: ۶۶۴۰۴۵۳۲

دفتر آریس

فهرست

مقدمه‌ی ناشر..... ۱۳

پیشگفتار..... ۱۹

گفتاری درباره‌ی فلسفه‌ی موسیقی ایرانی..... ۲۱

متن سخنرانی..... ۲۲

۱. تعمق..... ۲۵

۲. توجه..... ۲۵

۳. تمرکز..... ۲۵

۴. تجسم..... ۲۵

۵. اراده..... ۲۵

۶. تمیز..... ۲۶

۲۶	۷. عقل سلیم.....
۲۶	۸. آگاهی و بیداری.....
۲۶	۹. خلاقیت.....
۲۶	۱۰. تشخیص.....

فلسفه‌ی موسیقی ایران و مسئله‌ی نوآوری ۲۹

۲۹	مقدمه - بررسی فقهی موسیقی.....
۳۶	توضیح این مطلب چنین است.....
۳۶	و اما در موضوع مانحن فیه.....
۳۷	و اما فتوای سوم که مربوط به دانشکده‌ی ماست.....
۳۷	در پاسخ به استفتاء چنین فتوا داده شده است.....

بخش اول / فلسفه‌ی موسیقی سنتی ایران ۳۹

۴۰	فرق بین علم موسیقی و فلسفه‌ی موسیقی.....
۵۰	مبحث اول - فایده یا هدف موسیقی.....
۵۱	اول - فایده‌ی خاص موسیقی.....
۵۷	اشراق.....
۶۱	دوم - فایده‌ی عام موسیقی.....
۶۴	منظور از تقویت و پرورش روح.....
۶۴	تعریف قدرت‌های روحی.....
۶۵	معنویت و باطن.....
۶۶	شرح قدرت‌های روحی.....
۷۱	۱. توجه.....
۷۱	۲. تعمق.....
۷۲	۳. تمرکز.....
۷۸	۴. تجسم.....
۸۰	۵. اراده.....
۸۱	۶. تمیز.....

۸۱	..... عقل سلیم
۸۲	..... آگاهی و بیداری
۸۳	..... خلاقیت
۸۳	..... قدرت تشخیص
۸۳	..... دقت
۸۵	..... حدس قوی
۸۶	..... نتیجه
۸۷	..... بحث دوم - مفاصل های موسیقی

بخش دوم / نوآوری در موسیقی سنتی ایران ۹۱

۹۱	..... مقدمه
۹۸	..... علت درک نکردن پیام قدما: تغییر معیارها
۱۰۲	..... نتیجه
۱۰۳	..... خاتمه

هویت فرهنگی و موسیقی ملی ۱۰۷

۱۰۷	..... ۱. تعاریف
۱۰۹	..... ۲. اصول متعارفه (علوم متعارفه)
۱۰۹	..... ۳. اصول موضوعه
۱۱۰	..... تعریف علم موسیقی
۱۱۰	..... تعریف شماره‌ی ۱
۱۱۰	..... تعریف شماره‌ی ۲
۱۱۱	..... اصول متعارفه‌ی موسیقی
۱۱۱	..... اصول موضوعه‌ی موسیقی
۱۱۳	..... مسائل و قضایا (گزاره‌ها)
۱۱۳	..... ۱. موسیقی و اجتماع
۱۱۵	..... ۲. موسیقی و ملیت
۱۱۶	..... ۳. موسیقی و دین

۴. موسیقی و اخلاق ۱۱۶
۵. موسیقی و عرفان ۱۱۶
۶. موسیقی نظامی ۱۱۷
۷. موسیقی و روان‌شناسی ۱۱۷
۸. موسیقی و روح ۱۱۸
۹. موسیقی و زبان ملی ۱۱۸
۱۰. موسیقی و حکمت: «اثرات چهار ضد» در موسیقی ۱۱۹
۱. عنصر خاک ۱۲۱
۲. عنصر آب ۱۲۲
۳. عنصر هوا (باد) ۱۲۳
۴. عنصر آتش ۱۲۳

- گزینی از موسیقی به معنا ۱۲۵
- قضایا (گزاره‌ها) و مسائل ۱۲۶
- تاویل‌های عرفانی ۱۲۸
- تکمله ۱۳۱

- درباره‌ی موسیقی عرفانی ایران و معیارهای آن ۱۳۵
- پیشگفتار ۱۳۵
- نتیجه ۱۳۷
- معیارهای موسیقی عرفانی ۱۳۸
- چهار معیار موسیقایی ۱۴۱
۱. بدیهه‌پردازی ۱۴۲
۲. فن و حال ۱۴۴
۳. هماهنگی و توالی حالات ۱۵۳
۴. حکایت و رجعت ۱۵۵
۵. لطافت ۱۵۵
- خاتمه ۱۵۶

حقیقت و مجاز در موسیقی ایرانی ۱۵۹

شرط شناخت حقیقت در موسیقی ۱۸۰

خاتمه ۱۸۱

نکته‌ای ناگفته درباره‌ی موسیقی ایران ۱۸۳

هر و اندیشه: موسیقی عمیق و اصیل، از مقوله‌ی اندیشه است ۱۸۹

مقدمه ۱۸۹

درباره‌ی فعالیت‌های ذهنی ۱۹۰

انواع فعالیت‌های ذهنی ۱۹۱

مقوله‌ی اول: بازی ۱۹۲

مقوله‌ی دوم: سرگرمی، وقت‌گزینی و وقت‌کشی ۱۹۴

مقوله‌ی سوم: شوخی ۱۹۵

مقوله‌ی چهارم: ذوقیات ۱۹۷

مقوله‌ی پنجم: تمرکز ۱۹۷

مقوله‌ی ششم: تجسم ۱۹۸

مقوله‌ی هفتم: انتقال مسیر ۱۹۸

مقوله‌ی هشتم: فکر و اندیشه ۱۹۸

مقوله‌ی نهم: بینش ۱۹۹

مقدمه‌ی ناشر

ای دل میباش یک دم خالی ز عشق و مستی   وانگه برو که رستی از نیستی و هستی

تاریخ « عقل » و « عشق » ایران زمین را که ورق بزیم نام فرهیختگان سترگی چشم را نوازش می‌دهد و خواننده را به فکر فرو می‌برد که چگونه ممکن است سرزمینی چنین بضاعتی داشته باشد، که متفکرانی بزرگ چون فارابی، ابن سینا، شیخ ابوالحسن خرقانی، امام محمد غزالی، سهروردی، ملاصدرا و دیگر بزرگان را در بطن خود پرورش داده باشد. اینان همان‌اند که جلوه‌ای از فروغ « عشق » و « مستی » را نه فقط در این سرا، که در عرصه‌ی گیتی « هستی » بخشیده‌اند.

این مجلد، دومین جلد از مجموعه گفتارهای فلسفی دکتر داریوش صفوت درباره‌ی موسیقی است. عبارت « فلسفی »، که در عنوان این

مجموعه قرار دارد، به معنای حقیقی کلمه به کار رفته و لذا برای درک بهتر مطلب، نیاز به توضیح مختصری است. گرچه این توضیحات تکراری به نظر می‌رسد، اما به جهت نتیجه‌گیری صحیح و جلوگیری از اختلاط معانی لازم است.

«فلسفه» ریشه‌ی یونانی دارد و از ترکیب دو کلمه‌ی «فیلو» به معنی دوستداری و «سوفیا» به معنی دانایی تشکیل شده. بدین واسطه به متفکران بزرگ یونانی، از قبیل: سقراط و افلاطون «فیلسوفس»، یعنی دوستدار دانایی، اطلاق می‌شود. این کلمه به زبان عربی وارد شده و به «فلسفه» که مصدر جعلی عربی است، مبدل گشته است. پس از ظهور اسلام، مسلمانان نیز از این کلمه استفاده کرده و فلسفه را به معنی جامع دانش عقلی، در مقابل دانش نقلی، از قبیل: لغت، نحو، صرف، معانی، عروض، تفسیر و... به کار برده‌اند.

در تقسیم‌بندی فلسفه و حکمت، دانشمندان اسلامی فلسفه را به سه قسم اصلی تقسیم کرده‌اند: ۱. الهیات یا فلسفه‌ی علیا ۲. ریاضیات یا فلسفه‌ی وسطی ۳. طبیعیات یا فلسفه‌ی سفلی.

الهیات یا فلسفه‌ی علیا مقدم و رئیس است بر سایر اقسام فلسفه. در کتب فلسفی از این قسم، گاه آن را فلسفه‌ی اولی، فلسفه‌ی علیا، علم اعلی، علم کلی، الهیات و مابعدالطبیعه نامیده‌اند. محور اصلی این فلسفه، یافتن جوابی است برای علت غائی موجودات و جهان هستی، عوامل مادی و غیرمادی، نقش انسان در این جهان و اینکه در نهایت به این سؤال اساسی پاسخ دهد که: این جهان از کجا آمده، برای چه آمده، وظیفه‌ی ما در این میان چیست و غایت مقصود این جهان و موجوداتش کجاست؟

قسم دوم از تقسیمات فلسفه و حکمت اسلامی، ریاضیات است که خود شامل چهار بخش است و هر کدام دانشی جدا اما مؤثر بر هم، که عبارتند از: حساب، هندسه، هیئت و «موسیقی».

قسم سوم طبیعیات، « علم چیزهاست که به حس تعلق دارد و اندر جنبش و گردشند ».^۱

به این خاطر است که در آثار فلاسفه‌ی بزرگ ایرانی چون معلم ثانی، ابونصر فارابی و شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا هم از الهیات و فلسفه‌ی علما و هم درباره‌ی موسیقی و علم‌الانغمات رسالاتی به چشم می‌خورد. با این مقدمه، به اصل موضوع می‌پردازیم.

سوق به آموختن از خصوصیات بارز دکتر داریوش صفوت است. خود در این باره می‌گوید: « از کودکی همیشه این سؤال در ذهنم بود که این جهان چگونه به وجود آمده است. خانواده‌ی مادریم از متشرعین بودند و خانواده‌ی پدری‌م منسوب به یکی از سلاسل طریقت اسلامی. وقتی از مادرم درباره‌ی علت موجودات سؤال می‌کردم، هنگامی که به مسئله‌ی علت جهان هستی می‌رسیدم می‌گفت: { این‌ها را خدا خلق کرده است } و وقتی در مورد خدا می‌پرسیدم در جواب می‌گفت: { این سؤال کفرآمیز است و نپرس! } من هم قانع‌نشده نترد پدرم می‌رفتم. او نیز جواب قانع‌کننده‌ای به من نمی‌داد. تا اینکه از سر ناچاری و همچنین جو حاکم اندیشه‌ی ماتریالیستی، به فلسفه‌ی مادی‌گرایی گرایش پیدا کردم ». گرچه این مسئله، یعنی جذب به تفکر مادی‌گرایی، با طرز فکر کنونی دکتر صفوت در تضاد کامل است و هرگاه از آن زمان یاد می‌کند، آن دوران را عمر از دست‌رفته می‌خواند، ولی همان کنکاش دوران نوجوانی را می‌توان فتح باب تحقیق و پژوهش در او دانست. منابع به‌ظاهر منطقی و مستدلی که در این گرایش فکری وجود داشت، او را محقق و دانش‌پژوه بار آورد. مبانی فلسفی‌ای را که خود بعدها از آن به‌عنوان سفسطه‌گری یاد می‌کند، آموخت. فن مباحثه و منطق را به‌خوبی

فراگرفت، به گونه‌ای که در مکتب مادی‌گرایی رایج در ایران آن زمان، حرفی برای گفتن داشت.

در همان سال‌های جوانی، پس از آشنایی با عرفان اصیل الهی، سانی فکریش بالکل تغییر یافت و الهیات جایگزین مادی‌گرایی شد. اکنون با توجه به آموخته‌هایی که در بخش اول زندگیش فراگرفته بود، می‌توانست مفاهیم اصیل الهی را مستدل، منطقی و قابل فهم بیان کند. همچنین با اخذ مدرک دکترای حقوق بین‌الملل از دانشگاه سوربن پاریس، در اوایل دهه‌ی چهل شمسی، ذهن خویش را بیش از پیش با علم و دانش عجین ساخت.

به جهت تکمیل دانش دینی و عمق‌بخشی به دانش عرفانی خود، دوازده سال درس خوزوی آموخت. به همین دلیل است که در مباحثاتی از قبیل مسئله‌ی حُرمت موسیقی صاحب‌نظر بود و با استناد به فقه و منطق و سایر علوم اسلامی، این استاد دانشگاه در اوایل انقلاب توانست رشته‌ی موسیقی را مجدداً در دانشگاه برقرار کند.

دکتر صفوت معتقد است عرفان حقیقی باید به سه سؤال اساسی پاسخ دهد، یعنی جوابی قانع‌کننده، مستدل، منطقی و عملی ارائه دهد. به قول حضرت مولانا این سه سؤال عبارتند از:

از کجا آمده‌ام، آمدنم بهر چه بود به کجا می‌روم آخر، نمایان وطنم

و به این جهت « عرفان را ثمره‌ی درخت شریعت و نتیجه‌ی غائی فلسفه و حکمت می‌داند ».^۱

۱. نورعلی الهی، برهان‌الحق، انتشارات جیحون، ص ۶.

یکی دیگر از خصوصیات برجسته‌ی دکتر داریوش صفوت، مهارت در موسیقی اصیل ایرانی است. موسیقی‌ای که از حین تولد (۱۳۰۷ شمسی) تاکنون بدان پرداخته و جزء لاینفک زندگی او به‌شمار می‌آید. ابتدا به تلمذ نزد پدرش پرداخت و سپس به جهت تکمیل و تعمیق دانش موسیقی خود، نزد استادان بزرگی چون حبیب سماعی، ابوالحسن صبا و حاج‌آقا محمد ایرانی مجرد راه یافت. با بزرگان موسیقی معاصر ایران همچون یوسف فروتن، سعید هرمزی، دکتر مهدی برکشلی و موسیقی‌دانان مطرح جهان همچون لرد بهودی منوهین، پروفیسور تران‌وان‌که، موریس پژار و نلی کارن آمد و شد داشت و به مباحثه و تبادل نظر می‌پرداخت.

از نکات قابل بررسی در شخصیت علمی و هنری دکتر صفوت، اجرای فن و مهارت موسیقی اصیل ایران، همراه با مفاهیم و ارزش‌های اصیل عرفانی است. گویی فلسفه‌ی وسطی را محملی برای فلسفه‌ی اولی برگزیده است. گرچه در تاریخ عرفان ایران موسیقی‌دانان عارف چون مشتاق‌علیشاه کرمانی کم یافت نمی‌شود، اما در دوران کنونی که عارف صادق کمیاب است، وجود موسیقی‌دانی با چنین مشخصه، از افتخارات عصر ما به حساب می‌آید.

با توجه به توضیحات بالا، دکتر داریوش صفوت فیلسوفی مثاله و موسیقی‌دانی اصیل است. وی که بخش اعظم عمر خویش را به تعلیم و تلمذ مفاهیم نغز انسانی گذرانده، حاصل تجربیات و آموخته‌های خویش را طی سخنرانی‌هایی در اختیار عموم قرار داده است. این مجلد حاصل پیاده‌سازی سخنرانی‌های این استاد فرزانه در مراکز علمی و هنری است. به امید آنکه آثار بیشتری از این دانشمند محترم در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد!

ناشر

یک قصه بیش نیست غم عشق وین عجب کز هر زبان که می‌شنوم نامکرر است

(حافظ)

پیشگفتار

کتاب حاضر، جلد دوم از مجموعه‌ی گزارش‌های است که نگارنده در طی بیش از پنجاه سال تدریس و تحریر به صورت سخنرانی، مقاله، رساله و کتاب عرضه نموده است. جلد اول این مجموعه تحت عنوان «پیشگفتار درباره‌ی فلسفه‌ی موسیقی در سال ۱۳۸۶» از طرف «کتاب‌سرای نیل» تقدیم خوانندگان گردید. در آن مجلد، حقیر سبب وجوب تدوین این گزارش‌ها و گفتارها را بیان نموده‌ام و نیازی به تکرار نیست. در کتاب مذکور، چندی از این گزارش‌ها و گفتارها بیان شده است. شماری از این گزارش‌ها مستقیماً با عنوان «فلسفه‌ی موسیقی» عرضه شده و در برخی دیگر، گرچه با عناوینی دیگر، باز وجوهی از فلسفه‌ی موسیقی مطرح و بررسی شده است. از این رو، ممکن است به نظر رسد که تکرار مکررات شده است. ولی چنین نیست، زیرا در هر یک از گزارش‌ها، به اقتضای

حال و هوای مخاطبین، توضیحات و توجیهات ویژه‌ای مطرح شده و حتی در پاره‌ای موارد، به تأویلی پرداخته شده که مُسْتَحْدَث و به قول حضرت خواجه «نامکرر» است.

و نیز ناگفته نماند که موضوعات گزارش‌ها یکسان نیست. در تعدادی از آن‌ها فلسفه‌ی موسیقی به بحث گذاشته شده و در تعدادی دیگر، به تاریخ موسیقی پرداخته شده است. در گزارش‌هایی هم به خاطرات و تجربیات حاصل از سیر در دنیای موسیقی و موسیقی‌دانان اشاره گردیده و دست آخر، مبانی و مبادی علمی موسیقی و روش تدریس و تحقیق موسیقی و نیز مبحث کلاسیک آشنایی با موسیقی غربی و شرقی مورد بحث قرار گرفته است. اگر عمری باقی بماند و توفیق الهی مدد نماید، گزارش‌هایی هم در زمینه‌ی فواصل و گام‌ها و روش‌های اندازه‌گیری آن‌ها و تعیین جای دستان‌ها روی سازها و نیز آراء صاحب‌نظران درباره‌ی موسیقی شرقی، تقدیم خواهد شد.

به هر حال، هرچه هست خرده‌پیشکشی است به پیشگاه اهل نظر و

اثر.

و ما توفیقی الا بالله العلی‌العظیم

(داریوش صفوت دی‌ماه ۱۳۸۸)